

Література

1. Антошкевич Й.Д. Навчання менеджерів у перманентному процесі трансформації /Й.Д. Антошкевич // Дилеми підготовки менеджерів на порозі XXI століття / за ред. Т. Борковського, А. Марчіновського, А. Охеров-Урбанця. – Краків : Інститут управління Ягелонського університету : Академічна бібліотека, 2001. – С. 61–70.
2. Балабанова Л.В. Інновації у підготовці менеджерів – об’єктивна необхідність у сучасних умовах / Л.В. Балабанова, О.К. Воробйова // Проблеми і перспективи працевлаштування випускників вищих навчальних закладів : матеріали п’ятої Міжнародної науково-практичної конференції. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2010. – С. 113–115.
3. Беспалько В.П. О критериях качества подготовки специалиста // В. П. Беспалько // Вестник высшей школы. – 1988. – № 1. – С. 3–8.
4. Влодарска-Зола Л. Професійна підготовка майбутніх менеджерів у вищих технічних навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Лідія Влодарска-Зола. – К., 2003. – 21 с.
5. Друкер П.Ф. Практика менеджмента = The practice of management / Питер Ф. Друкер [и др.]. – М. : Вильямс, 2000. – 397 с.
6. Киричков Ю.В. Неперервна ступенева освіта. Управління. Оцінювання знань : монографія / Ю.В. Киричков. – К. : Політехніка, 2001. – 162 с.
7. Кричевский Р.Л. Если Вы – руководитель... Элементы психологии менеджмента в повседневной работе / Р.Л. Кричевский. – М. : Дело, 1993. – 352 с.
8. Лернер И.Я. Дидактическая система методов обучения / И.Я. Лернер. – М. : Знание, 1976. – 186 с.
9. Печерская Э.П. Концептуальные аспекты подготовки конкурентоспособного специалиста в современных условиях / Э.П. Печерская. – Самара : Изд-во Самар. гос. экон. акад., 2003. – 260 с.
10. Рубахин В.Ф. Психологические аспекты управления / В.Ф. Рубахин, А.В. Филиппов – М. : Знание, 1973. – 64 с.
11. Степанова О.О. Інституційний контекст модернізації менеджмент-освіти України: перспективи та обмеження / О.О. Степанова // Менеджмент та бізнес-освіта України в глобальному конкурентному середовищі : матеріали VI Щорічної міжнародної конференції “Розбудова менеджмент-освіти в Україні”. – К. : Навч.-метод. центр “Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні”, 2005. – 325 с.
12. Тимофеев В.П. О содержании дипломных проектов студентов в соответствии с квалификационными требованиями специальности “Менеджмент организации” / В.П. Тимофеев // Проблемы теории и практики управления : международный журнал. – 2007. – № 9. – С. 118.

ЧОРНА С.С.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ “ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ”

У зв’язку з реформуванням освітніх процесів в Україні на засадах гуманістичних принципів і цінностей актуалізується проблема формування педагогічної майстерності викладачів вищої школи. Тільки за умови досягнення викладачами ВНЗ високого професійного рівня, оволодіння ними педагогічною майстерністю можливо буде змінити сучасну вищу школу України на краще.

Мета статті – проаналізувати сутність дефініції “педагогічна майстерність викладача вищої школи” та її основні елементи.

Сутність та особливості педагогічної майстерності розглянуто в працях Ю. Азарова, Є. Барбіної, С. Гончаренка, В. Гриньової, І. Зязюна, В. Кан-Калика, Ю. Кіщенко, Л. Крамущенко, І. Кривонос, Н. Кузьміної, М. Кухарєва, В. Майбороди, В. Моляко, Л. Спіріна, Т. Сущенко, Н. Тарасевич, І. Харламова, Г. Хозяїнова та ін.

Педагогічна майстерність в “Українському педагогічному словнику” С. Гончаренка тлумачиться як характеристика високого рівня педагогічної діяльності. Критеріями педагогічної майстерності виступають такі ознаки: гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість (оригінальність). Педагогічна майстерність ґрунтується на високому духовному рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді. Необхідними умовами педагогічної майстерності є гуманістична позиція педагога, професійно важливі особистісні риси та якості [2, с. 251].

Найбільш детальне розуміння сутності педагогічної майстерності подано в концептуальних працях педагогів-дослідників Полтавського педагогічного інституту ім. В. Короленка (І. Зязюн, В. Семиченко, Л. Крамущенко, Г. Брагіна, І. Кривонос, Є. Самещенко, Н. Тарасевич та ін.).

У теоретичних положеннях, розроблених цим авторським колективом, педагогічна майстерність розглядається як процес і результат діяльності викладача ВНЗ. У процесуальному плані педагогічна майстерність визначається як комплекс якостей особистості вчителя, які забезпечують високий рівень самоорганізації його професійної діяльності, а в результативному аспекті – як максимально можливий у цих умовах результат вирішення професійних завдань. Дотримуючись цього підходу, авторський колектив визначає педагогічну майстерність як вищу, творчу активність викладача, що виявляється в доцільному та вмотивованому використанні методів і засобів педагогічної взаємодії в кожній конкретній ситуації навчання й виховання. Доцільність вибору цих засобів визначається: а) системою знань та уявлень про закони навчання, розвитку особистості й, відповідно, про технології та прийоми забезпечення цього розвитку; б) індивідуальними особливостями педагога: його спрямованістю, досвідом, здібностями, психофізичними даними.

Таким чином, педагогічна майстерність розглядається як адекватний, максимально повний прояв педагогом індивідуального потенціалу, його творчої самореалізації в професійній діяльності, що забезпечує високий кінцевий результат, пов’язаний зі створенням аналогічних умов для прояву індивідуальності учнів, їх самореалізації в навчальній діяльності [7].

У цьому ж ракурсі педагогічна майстерність трактується в працях Є. Барбіної, яка визначає феномен педагогічної майстерності як процес і результат творчої професійної діяльності, інтеграцію особистісних якостей конкретного виконавця з діяльнісною сутністю відповідної професії, інтегрований показник ступеня готовності конкретної людини до виконання професійних обов’язків викладача й вихователя, технічне та технологічне забезпечення реалізації на практиці його гуманістичної спрямованості [1].

Узагальнила погляди сучасних учених на розуміння педагогічної майстерності Т. Сущенко, яка вважає, що “педагогічна майстерність – це складна інтегральна властивість, яка виявляється в оптимістичних професійно-ціннісних орієнтаціях, гуманних установках і поглядах на світ і місце в ньому, у власній педагогічній позиції щодо засобів впливу на успіх життєдіяльності й навчання студентів, результати спільної інтелектуально-творчої діяльності та самовдосконалення. Педагогічна майстерність викладача – це філігранне виконання й майстерне використання уже відомих і перевірених засобів і форм професійної підготовки майбутніх спеціалістів, це можливість за мінімальних витрат сил і часу досягти максимального успіху у своїй справі”. На думку Т. Сущенко, головними компонентами педагогічної майстерності є такі: суб’єктивна позиція педагога, вміння аналізувати, індивідуальні можливості педагога, доцільна і вмотивована педагогічна дистанція, гумор, темперамент викладача, досягнення психологічної комфортності особистості [10, с. 379].

Проблему педагогічної майстерності досить активно опрацьовують зарубіжні вчені. Так, останніми роками в педагогічному просторі Англії з’явилося багато нових розробок, які прямо пов’язані з проблемою формування педагогічної майстерності сучасного викладача. Англійські фахівці, з якими погоджуються західні експерти, включаючи фахівців з Асоціації педагогічної освіти в Європі, пропонують концептуальну переорієнтацію педагогічної освіти. Зокрема, “Міжнародна енциклопедія освіти” класифікує цю “концептуальну переорієнтацію” як загальну тенденцію в розвитку професійної підготовки вчителів у світовому педагогічному просторі [12, с. 6094].

У розробці наукових засад змісту професійної підготовки викладача західні вчені велику увагу приділяють обґрунтуванню “бази знань викладача”, яка, згідно з відомою концепцією Л. Шульмана, включає такі основні джерела:

- 1) зміст дисципліни, що буде викладатися;
- 2) знання організації навчання;
- 3) дослідження різних соціокультурних явищ, які впливають на педагогічну діяльність;
- 4) практичний досвід [11, с. 8].

Привертають увагу розробки концепції педагогічного наставництва в Англії, де необхідними умовами одержання статусу педагога-наставника є такі:

- а) володіння навичками педагогічного менеджменту;
- б) високоякісна предметна та методична підготовка педагога;
- в) комплекс особистісних якостей: відкритість мислення, рефлексивність, гнучкість, вміння слухати, емпатія, творчість, уважне ставлення до людей [5, с. 45].

Аналіз різноманітних концепцій вітчизняних і зарубіжних учених дає змогу зробити висновок про те, що розуміння педагогічної майстерності пропонується на основі особистісно-діяльнісного підходу й тлумачиться як

комплекс якостей особистості, який забезпечує високий рівень самоорганізації професійної діяльності. До таких якостей належать: гуманістична спрямованість діяльності; професійна компетентність; педагогічні здібності; педагогічна техніка.

Вирішальною в професійній діяльності педагога має бути, на думку українських учених, гуманістична її спрямованість. Проблема гуманізації навчання у вищій школі має велике теоретичне й практичне значення. У ній знаходять відображення сучасні тенденції, що ґрунтуються на багатовіковій традиції гуманного підходу в педагогіці. Гуманістичні ідеї свободи та захисту особистості, толерантне ставлення до переконань і поглядів інших людей знайшли відображення в педагогічних концепціях різних періодів розвитку суспільства. Становлення гуманітарної культури педагога є важливим фактором гуманізації його професійної діяльності.

Проблемам сутності гуманізму і його реалізації в освітньому процесі присвячені праці Ш. Амонашвілі, Г. Балла, І. Беха, С. Гончаренка, М. Євтуха, І. Зязюна, В. Лугового, Ю. Мальованого, О. Савченко, А. Сущенко, Т. Сущенко, Н. Щуркової та ін.

Гуманістична спрямованість передбачає спрямованість на особистість іншої людини, утвердження словом і працею найвищих духовних цінностей, моральних норм поведінки й відносин. Це вияв професійної ідеології викладача, його ціннісного ставлення до педагогічної дійсності, її мети, змісту, засобів, суб'єктів [7].

Гуманістично спрямувати педагогічну діяльність викладача вищої школи рекомендує С. Рубінштейн детально визначаючи психолого-педагогічні завдання викладачів: потрібно навчитися сприймати помилку людини як можливість нового погляду на звичні дії; безумовне позитивне сприйняття людини такою, якою вона є, відверто показуючи своє ставлення; не порівнювати людину з іншими ні в негативному, ні в позитивному плані (кожна людина ні краща, ні гірша, вона особлива); усвідомлювати й визнавати право людини бути несхожою на інших, враховувати її індивідуальні особливості; оцінювати не особистість людини, а її діяльність і вчинки; проникати у складності й суперечності процесу розвитку людини, усвідомлювати фактори, які сприяють розвитку; допомагати вихованцю усвідомлювати цілі свого розвитку й досягати перетворення цих цілей на мотиви діяльності; забезпечувати людині можливість контролювати й рефлексувати власне просування; створювати умови для самореалізації людини, враховуючи позитивне особистісне зростання; співпрацювати з людиною, ставити її в позицію співавтора педагогічного процесу; створювати навколо людини клімат емпатичного розуміння, справедливості, співпереживання в соціальних відносинах; визнавати творчість невід'ємною функцією людини, яка розкриває її потенціал [8].

Підґрунтям педагогічної майстерності є професійна компетентність. Складність у її набутті, як вважають сучасні вчені, зумовлена тим, що професійні знання повинні формуватись на всіх рівнях: методологічному, теоретичному, методичному, технологічному. Це вимагає достатньо роз-

виненого професійного мислення, здатності відбирати, аналізувати набуті знання в різних сферах життя [7, с. 33].

Проблемі компетентності приділяють увагу як вітчизняні, так і російські науковці (В. Адольф, В. Бондар, В. Гриньова, О. Гузій, О. Гура, Н. Кузьміна, Л. Лісіна, А. Маркова, О. Полуніна, Дж. Равен, В. Семиченко та ін.).

Визначення поняття “психолого-педагогічна компетентність викладача ВНЗ” запропонував О. Гура: “Психолого-педагогічна компетентність викладача ВНЗ базується на: діяльнісно-рольових компонентах (знання, практичні навички, норми і правила); професійній ідентичності особистості, яка розуміється як сформований і такий, що сприймається особистістю образ себе в усьому різноманітті ставлень людини до навколишнього світу; особливих властивостях педагога” [4, с. 108].

Таким чином, якщо розглядати компетентність, яка формується в педагога в системі вищої школи в умовах магістратури, то варто говорити про знання, уміння, навички та здібності, тобто про готовність педагога до педагогічної діяльності. Проте головним завданням формування педагогічної культури майбутнього викладача вищої школи в умовах магістратури є створення умов для самоактуалізації педагогічних працівників, удосконалення прийомів самоосвіти на підставі вже набутого професійного досвіду. Характеризуючи поняття “компетентність” у такому контексті, варто говорити про індивідуальні здібності педагога, оволодіння новими способами діяльності, успішне виконання професійних обов’язків.

Варто зазначити, що стимулятором професійного зростання є також педагогічні здібності. Педагогічні здібності – це сукупність психічних рис особистості, необхідних для успішного оволодіння педагогічною діяльністю, її ефективного здійснення [2, с. 253].

Аналіз педагогічних здібностей відображено в ряді досліджень Н. Кузьміної, В. Крутецького, М. Станкіна та ін.

Найбільш ґрунтовний аналіз поняття “здібності педагога” проведено М. Станкіним. Учений виділяє такі здібності: експресивні, дидактичні, авторитарні, науково-педагогічні, перцептивні, комунікативні, особистісні, організаторські, мажорні, психомоторні здібності, здібності до концентрації і розподілу уваги, гностичні, конструктивні здібності, або педагогічна уява [9]. На нашу думку, до вказаних здібностей необхідно додати емпатійні, які є ще однією ознакою викладача вищої школи як суб’єкта педагогічної культури. Вони містять у собі здатність до співчуття, співпереживання, уміння правильно оцінити емоційний стан студента, емоційний контакт з групою. Емпатія зближує викладача і студента в спілкуванні, що важливо для побудови гуманістичних відносин у педагогічному процесі.

Таким чином, підготовка майбутніх викладачів вищої школи до професійно-педагогічної діяльності неможлива без оволодіння вказаними здібностями, які є запорукою успішної професійної діяльності. Кожен майбутній викладач ВНЗ повинен розвивати здібності керувати своїм особистим

удосконаленням і вдосконаленням інших, тобто забезпечувати перспективу внутрішнього зростання.

Четвертий елемент педагогічної майстерності – педагогічна техніка як форма організації поведінки педагога. Знання, спрямованість і здібність без умінь, без володіння способами дій не гарантує високі результати. Педагогічна техніка – це вміння використовувати психофізичний апарат як інструмент виховного впливу, це прийоми володіння собою (своїм організмом, настроєм, мовленням, увагою й уявою) і прийоми впливу на інших (вербальними і невербальними засобами).

Перша спроба виділити основні компоненти педагогічної техніки була зроблена А. Макаренком. Видатний педагог розробив певну програму формування педагогічної техніки, яка заснована на володінні педагогом своїм психічним станом, що відбиває його внутрішні почуття, наміри, переживання. Тільки за такої умови педагогічна техніка буде мати дієвий вплив на особистість вихованця [6, с. 172].

Питанням формування педагогічної техніки присвячені праці багатьох учених: В. Грехнєва, В. Гриньової, І. Зязюна, В. Кан-Калика, Л. Крамущенко, Л. Рувинського, В. Семиченко та ін.

Деякі автори розглядають педагогічну техніку як сукупність прийомів; інші ж – як комплекс педагогічних умінь, необхідних у навчально-виховній діяльності. Найбільш вдало розкриває зміст цього поняття В. Гриньова: “Педагогічна техніка – сукупність умінь і особливостей поведінки вчителя, що дають змогу сформувати його педагогічну культуру, яка допомагає адекватно впливати на учня з метою формування його як усебічно розвиненої особистості завдяки доцільно обраним методам і формам діяльності відповідно до особливостей конкретних об’єктивних і суб’єктивних умов” [3, с. 142].

Результати досліджень В. Гриньової дали змогу виділити такі окремі компоненти педагогічної техніки: вміння визначати макро- і мікроцілі своєї діяльності; вміння обирати темп діяльності; вміння одягатися, слідкувати за своєю зовнішністю, поставою; володіння культурою мови: спрямованість, логічна грамотність, темп і ритм мови, інтонація, дикція, дихання; вміння педагогічного спілкування; вміння володіти своїм тілом: ходити, сидіти, стояти; вміння володіти жестами та мімікою; вміння психотехніки: розуміння свого психічного стану, вміння керувати ним; розуміння психічного стану вихованця і вміння адекватно впливати на нього [3, с. 143].

Одним з найважливіших компонентів педагогічної техніки є культура мови. Вона є фаховою дисципліною на багатьох факультетах ВНЗ. Варто було б цей предмет вивчати на факультеті післядипломної освіти та в магістратурі. Мовленнєвою культурою як одним з основних компонентів педагогічної культури, складовою іміджу викладач повинен оволодіти для сформованості педагогічної майстерності, бо від цього залежить емоційно-психологічний фон заняття, його мікроклімат.

Численні дослідження з проблеми мовлення свідчать, що активність мовленнєвого повідомлення залежить від таких параметрів, як чіткість,

темп, тембр, дотримання пауз, які є не просто елементами зовнішнього оформлення, а виявляють значну комунікативну роль у висловлюванні.

Для становлення мовленнєвої культури великого значення набуває знання й володіння викладачем різними мовленнєвими стилями: науковим, художнім, офіційно-діловим, публіцистичним, розмовним.

Необхідно зазначити, що мову викладача повинні вирізняти такі ознаки: звернення до аудиторії, спрямованість на вирішення певних навчально-виховних цілей, активність, внутрішня сила, виразність, образність, плавність, простота, стислість, логічна стрункість. Вона будується з розрахунком на діалог (як відкритий, так і внутрішній).

Найвищими рівнями формування мовної особистості та виявами мовної культури є рівень володіння фаховою метамовою (терміносистемами, фразеологією, композиційно-жанровими формами текстотворення, мовними формулами). Усі викладачі вищих навчальних закладів України мають досягти названих рівнів володіння державною мовою, тому що це одна з умов фахового зростання, досягнення педагогічної майстерності.

Отже, культура мовлення викладача вищої школи передбачає бездоганне володіння літературною вимовою, бо кожен мовний огріх фіксується студентами й може призвести до непорозуміння. Викладачеві необхідно володіти мовленнєвим етикетом, розвивати вміння володіти технікою педагогічного спілкування та розвивати монологічне й діалогічне мовлення. Вища школа в умовах магістратури має продовжувати мовну освіту викладачів у єдності з мовною поведінкою й привчати до перспективи безперервної мовної самоосвіти.

Висновки. Таким чином, аналіз й узагальнення досвіду вітчизняних і зарубіжних вчених дозволяє дати узагальнене визначення педагогічної майстерності. Педагогічна майстерність викладача вищої школи – це процес і одночасно результат ефективної професійно-педагогічної діяльності викладача, прояв його індивідуального потенціалу та гуманістичної спрямованості. Викладач ВНЗ має прагнути до самореалізації, інтелектуально-духовного зростання й удосконалення, до самоадаптації та конкурентоспроможності.

Література

1. Барбина Е.С. Формирование педагогического мастерства в системе непрерывного педагогического образования: дис. на соискание уч. степени д-ра пед. наук : 13.00.04 / Барбина Елизавета Сергеевна. – К., 1997. – 471 с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / Семен Устимович Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
3. Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти) / В.М. Гриньова. – Х. : Основа, 1998. – 300 с.
4. Гура О.І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект : [монографія] / Олександр Іванович Гура. – Запоріжжя : ГУ “ЗІДМУ”, 2006. – 332 с.
5. Кіщенко Ю.В. Формування професійної майстерності вчителя в системі педагогічної освіти Англії та Уельсу : [монографія] / Ю.В. Кіщенко. – Херсон : ХДУ, 2004. – 172 с.

6. Макаренко А.С. Педагогические сочинения : в 8 т. / А.С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1984. – Т. 4. – 400 с.
7. Педагогічна майстерність : підручник для вищих пед. навчальних закладів / [І.А. Зязюн, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.] ; за ред. І.А. Зязюна. – К. : Вища школа, 1997. – 350 с.
8. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: [підручник для студ. пед. ф-тів] / Олександра Яківна Савченко. – К. : Абрис, 1997. – 416 с. – (Трансформація гуманітарної освіти в Україні).
9. Станкин М.И. Профессиональные способности педагога: Акмеология воспитания и обучения / М.И. Станкин. – М. : Московский психолого-социальный институт; Флинта, 1998. – 468 с.
10. Сущенко Т.І. Професійна майстерність викладача в умовах нових тенденцій розвитку людства й освіти / Т.І. Сущенко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: Проблеми і пошуки : зб. наук. праць / редкол.: Т.І. Сущенко (голов.ред.) та ін. – Запоріжжя, 2006. – Вип. 39. – С. 377–382.
11. The international encyclopedia of education. Volume 11 // Torsten Husen, T.Neville Postlethwaite (eds.) – Elsevier Science LTD : Pergamon, 1994. – С. 6094.
12. Shulman L.S. Knowledge and teaching: foundation of the new Educational Review / Shulman L.S. – 1987. – № 57 (1). – P. 1–22.

ЧУДІНА К.Ю.

ПРОБЛЕМА АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ПЕРШОГО РОКУ НАВЧАННЯ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ СУЧАСНОГО ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНІЧНОГО ВНЗ

Адаптація першокурсників у навчально-виховному процесі ВНЗ є актуальною проблемою професійної підготовки, оскільки студенти першого курсу зазвичай мають труднощі при пристосуванні до навчально-виховного середовища ВНЗ після навчання в школі. У зв'язку із цим потребує дослідження проблема адаптації студентів технічного ВНЗ та її вплив на формування особистості майбутніх фахівців і на якість професійної підготовки.

Раніше вважалося, що остаточне формування (як фізичне, так і психологічне) відбувається в чоловіків до 18 років, у жінок – до 17 років. Але останні дослідження показали, що психологічне дозрівання людини продовжується ще деякий час після фізичного дозрівання; водночас доведено, що деякі фізичні характеристики людини формуються та стають стабільними до 22–23 років, наприклад зріст, амплітуда артеріального тиску, частота пульсу. Дослідження психологів дали змогу встановити, що психічні характеристики активно формуються вже після закінчення фізичного дозрівання (наприклад, речові та розумові функції). Цей період юності є найважливішим для формування особистості, світогляду та характеру молодого спеціаліста [1; 2; 3]. Ми повністю згодні з К. Ушинським, який вважав період життя людини з 16 до 22–23 років найважливішим, бо саме в цей період завершується утворення окремих уявлень молодого людини про навколишній світ, і ці уявлення вже формують спосіб думок людини та її характер [5].